

УДК 341.64:342.7

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.03.1.31>

## ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ В ПРАВОВУ СИСТЕМУ УКРАЇНИ

Гарбазей Д.О.,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри історії та права

Черкаського державного технологічного університету

ORCID: 0009-0000-2085-0422

e-mail: [dimgar88@gmail.com](mailto:dimgar88@gmail.com)

**Гарбазей Д.О. Теоретико-правове дослідження імплементації рішень Європейського суду з прав людини в правову систему України.**

В статті автор висвітлює питання імплементації рішень Європейського суду з прав людини в національну правову систему. Окреслено, що питання наближення національного законодавства, в тому числі і судових рішень було окреслено, ще в 1991 році, коли Україна отримала статус незалежної держави та взяла євроінтеграційних шлях правового розвитку країни.

Починаючи з 1998 року Україна ратифікувала низку Європейських конвенцій, серед них варто зазначити: Європейську конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод, Європейську конвенцію з прав людини. Поштовхом для наближення права Європейського Союзу та імплементації рішень Європейського Суду з прав людини стало прийняття Верховною Радою України в 2006 році Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини». І, хоча романо-германська правова система не передбачає прецедентного права, водночас в українському законодавстві прослідковуються елементи прецедентної практики.

Автор в статті наголошує, що Європейський суд з прав людини називає власну практику прецедентною. В свою чергу судовий прецедент полягає в тому, що Європейський суд під час вирішення певної справи схильний в цілому слідувати підходам, що застосовувалися ним раніше. В той же час в правозастосовній практиці виявились значні труднощі не тільки з правильним розумінням, а й із застосуванням як міжнародних документів так і рішень Європейського суду з прав людини. Застосування практики Європейського суду з прав людини має сприяти формуванню єдності судової практики у захисті прав, свобод та інтересів людини.

Також автор дає власний коментар тезам, висунутим вченими правознавцями з приводу питання імплементації рішень Європейського суду з прав людини в українське законодавство та процедури наближення Європейського законодавства до національного.

В своєму дослідженні автор розкриває питання застосування в національній правовій системі не лише вирішення окремих справ за аналогією, а й повноправно застосовувати прецедентне право. Також автор вважає, що необхідний розумний консенсус між Конституційним Судом України та іншими органами в державі.

**Ключові слова:** імплементація, наближення законодавства, міжнародний документ, прецедент, Європейський суд з прав людини, правова реформа.

**Garbazey D.O. Theoretical and legal research on the implementation of decisions of the European Court of Human Rights in the legal system of Ukraine.**

In the article, the author highlights the issue of implementing the decisions of the European Court of Human Rights into the national legal system. It is outlined that the issue of approximation of national legislation, including court decisions, was outlined back in 1991, when Ukraine received the status of an independent state and took the European integration path of the country's legal development.

Since 1998, Ukraine has ratified a number of European conventions, among which it is worth noting: the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, the European Convention on Human Rights. As an impetus for the approximation of European Union law and the implementation of the decisions of the European Court of Human Rights, the Verkhovna Rada of Ukraine in 2006 adopted the Law of Ukraine «On the Execution of Decisions and Application of the Practice of the European Court of Human Rights». And, although the Romano-Germanic legal system does not provide for case law, at the same time elements of case law are traced in Ukrainian legislation.

The author emphasizes in the article that the European Court of Human Rights calls its own practice precedent. In turn, judicial precedent is that the European Court, when resolving a particular case, tends to generally follow the approaches that it used earlier. At the same time, legal practice has shown significant difficulties not only with the correct understanding, but also with the application of both international documents and decisions of the European Court of Human Rights. The application of the European Court of Human Rights practice should contribute to the formation of unity of judicial practice in the protection of human rights, freedoms and interests.

The author also gives his own commentary on the theses put forward by legal scholars on the issue of implementing the decisions of the European Court of Human Rights into Ukrainian legislation and the procedures for approximating European legislation to national legislation.

In his study, the author reveals the issue of stagnation in the national legal system not only in resolving individual cases by analogy, but also in fully applying case law. The author also believes that a reasonable consensus is needed between the Constitutional Court of Ukraine and other bodies in the state.

**Key words:** implementation, approximation of legislation, international document, precedent, European Court of Human Rights, legal reform.

**Постановка проблеми.** З отриманням статусу незалежності в 1991 році Україна взяла європейський шлях побудови держави та державних інститутів в цілому. Так, ще в 1994 році між Україною та Європейським співтовариством було укладено Угоду про партнерство та співробітництво, яка наразі втратила чинність. Євроінтеграційні процеси нашої держави полягають в першу чергу в наближенні демократичних та громадянських традицій, дотримання загальноєвропейських принципів правової держави та забезпечення прав і свобод людини та громадянина. Зараз в Україні продовжуються євроінтеграційні процеси пов'язані зі входженням до Європейського Союзу. Розпочата ще в середині 2000-х років правова реформа передбачає відповідність законодавства України до європейських стандартів з прав людини та врахування прецедентної практики Європейського суду з прав людини.

**Мета дослідження:** за допомогою спеціальних юридичних методів дослідити питання імплементації рішень Європейського суду з прав людини в національну правову систему.

**Стан опрацювання проблеми.** Проблематика імплементації та наближення рішень Європейського суду з прав людини свого часу досліджувала ціла плеяда вчених-правознавців, серед них: Гулям У.Х., Дубовий Д.О., Завгородній В.А., Кучук А.М., Лазебна К.Ю., Мінченко Д.А., Страшнюк Т.Ю., Ткаченко В.В., Шумик О.М., Федіна Н.В., Француз А.Й. Незважаючи на значну кількість наукових праць питання імплементації рішень Європейського суду з прав людини залишається актуальним.

**Виклад основного матеріалу.** Імплементація практики Європейського суду з прав людини для України наразі є актуальною, що свідчить про рівень правової культури та демократії держави. Ще в 2006 році Верховна Рада України прийняла Закон «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», в преамбулі якого говориться, що він покликаний здійснювати процесуальне регулювання правових відносин, яка утворюється на підставі взяття державою обов'язку щодо виконання рішення Європейського суду з прав людини у справах проти України; невідкладного вирішення питання порушення Україною Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод і протоколів до неї; запровадження до національної правової системи та практики адміністративного судочинства європейських стандартів в частині захисту прав та свобод людини; зі створенням передумов для зменшення кількості заяв та звернень до Європейського суду з прав людини проти України [1].

Аналізуючи положення Стратегії євроінтеграції України і, відповідно до неї здійснення процесу адаптація національного законодавства до законодавства Європейського Союзу стає зрозумілим, що першочерговим завданням для законодавця виступає процес наближення нашого законодавства до сучасної європейської правової системи, такий процес має сприяти економічному та соціально-культурному розвитку України та подолати поріг бідності та відновити достойний рівень життя для населення. Також модернізація нашого законодавства в європейському напрямку забезпечить розвиток політичної та підприємницької активності громадян України. При цьому варто пам'ятати, що Європейські правові стандарти формуються в рамках двох найбільш регіональних міжнародних об'єднань – Ради Європи і Європейського Союзу. Де Рада Європи здебільшого розробляє стандарти, що стосуються гуманітарної сфери життя людини, а саме: захисту прав людини, охорони довкілля, конституційного права, що зумовлено цілями й метою її функціонування. В свою чергу Європейський Союз шляхом відповідних директив, регламентів та Установчих договорів закріплює Стандарти, які охоплюють та регулюють всі сфери життя людини та громадянина в Європейському Союзі [2].

Дослідник Гулям У.Х. вважає, що хоча в Україні вже й створений механізм реалізації практики Європейського суду з прав людини завдяки належній правовій базі та національним Стандартам, а також відпрацьованим на національному рівні підходам до цієї процедури. Однак, законодавча динаміка поки що не має очікуваного правового та соціального ефекту. Так, як застосування практики Європейського суду з прав людини національними судами на превеликий жаль носить формальний характер. На його думку у суддів відсутні належні знання та навички щодо принципів і доктринальних підходів, покладених в основу юриспруденції Європейського суду з прав людини. Також судді не до кінця розуміють системності правових позицій Європейського суду з прав людини щодо конкретних прав людини та нездатні відрізнити їх від інших положень текстів рішень Європейського суду з прав людини [3, с. 108].

Цікаву тезу висувують дослідники Дубовий Д.О. та Страшнюк Т.Ю., зокрема вони вважають, що під час прийняття нового законодавчого акту або внесення змін до вже чинних за зразок слід брати рішення Європейського суду з прав людини. В разі виявлення прогалин в національній правовій системі їх заповнення повинно бути саме міжнародними нормами. Також дослідники пропонуються щоб міжнародні норми мали вищу юридичну силу над національними нормами при суперечливості інститутів національного права міжнародним правовим інститутам та рішення Європейського суду з прав людини [4, с. 105].

Застосовуючи рішення Європейського суду з прав людини наш законодавець та судові органи повинні чітко усвідомлювати принцип загального права та відповідні стандарти по захисту прав людини.

Нарізі процес належної імплементації щодо рішень Європейського суду з прав людини в українську законодавчу систему залежить в першу чергу від правових заходів, які наша держава повинна ухвалити на законодавчому рівні. Ефективне запровадження повинні реалізувати спеціально уповноважені на те державні органи. Порядок внесення змін до національного законодавства має відбуватися після прийняття Європейським судом з прав людини «заходів загального характеру», які містяться у пілотних постановах Європейського суду з прав людини. Процедура ухвалення таких постанов передбачена ст. 61 Регламенту Європейського Суду з прав людини, прийнятого 21 лютого 2011 р. Суд виносить пілотну ухвалу, будучи пов'язаною Конвенцією про захист прав людини та основних свобод за фактами скарги, а не за абстрактними оцінками та за ними визначає вид заходів загального характеру, які держава-відповідач має прийняти в силу резолютивної частини постанови у строки, які він також може встановити у тієї ж частини рішення (пункти 1, 3 та 4 правила 61 Регламенту). Лише шляхом конструктивного діалогу та тісної співпраці між Конституційним Судом України та вітчизняним законодавцем буде здійснено імплементацію рішень Європейського суду з прав людини в правову систему України. Цьому процесу також повинні сприяти структурні підрозділи Міністерства юстиції України. Рішення Європейського суду з прав людини можуть бути опосередковано імplementовані через рішення судів або через нормативно-правові акти, які містять певні правила, які суди нижчого рівня застосовують при розгляді аналогічних справ (так, як наша правова система не передбачає прецедентного права). Можливою формою впливів на рішення Європейського суду з прав людини на національне законодавство може бути внесення змін до нормативно-правового акту, що був підданий критиці Судом, через його тлумачення таким чином, що найбільше відповідає практиці Європейського суду з прав людини [7, с. 34].

На думку професора А. Кучука практика Європейського суду з прав людини може впливати на національне право декількома способами. По-перше, використання правоположень, сформульованих Європейським судом з прав людини національними судами. У разі невиконання рішення Суду Комітет Міністрів Ради Європи може вжити заходів для забезпечення його виконання. Але через прецедентний характер рішень, практика Європейського суду з прав людини має застосовуватись і судами інших держав. По-друге, тлумачення національними органами публічної влади норм національного законодавства через правоположення, сформульовані Європейським судом з прав людини. По-третє, внесення змін до національного законодавства відповідно до практики Європейського суду з прав людини. У деяких випадках держави-учасниці Конвенції вносять зміни до свого національного законодавства для приведення його у відповідність до практики Суду. По-четверте, розвиток доктрини людських прав. Практика Європейського суду з прав людини сприяє розвитку доктрини прав людини. Рішення Суду визначають загальні стандарти захисту людських прав, які застосовуються у всіх державах-учасниках Конвенції, що дозволяє забезпечити більш ефективний захист прав людини у глобальному масштабі [8, с. 53].

Неналежне виконання рішень Європейського суду з прав людини викликано в перше чергу недосконалою системою законодавства щодо застосування практики та правових позицій Європейського суду з прав людини, яка потребує на думку вчених та практиків юридичного аудиту та

правової експертизи на предмет відповідності не лише законів, а й підзаконних нормативно-правових актів та проєктів таких документів. У вітчизняній юридичній техніці відсутній механізм застосування практики Європейського суду з прав людини та критеріїв за якими здійснюється такий механізм. Великою помилкою є й те, що Україна бере до уваги лише рішення Європейського суду з прав людини проти неї та не бере до уваги загальну практику такого міжнародного судового органу. Питання відповідальності на національному рівні за неналежне виконання рішень Європейського суду з прав людини або взагалі його не виконання не закріплено належним чином та носить декларативний характер. Стосовно повноважень органів, які уповноважені на здійснення перевірки щодо виконання рішень Європейського суду й реагувати на порушення в сфері застосування Європейської конвенції належним чином не задекларовані [9, с. 301].

Фактором гармонізації рішень Європейський суд з прав людини до національного законодавства повинно стати саме запровадження прецеденту, адже рішення зазначеного Суду носять саме прецедентний характер. Держави-члени Ради Європи під час розгляду справ вдаються до консенсусу проблемних питань законодавства тієї чи іншої країни. Саме ця властивість практики Європейського суду з прав людини і обумовлює значну її роль у здійсненні впливу на національну систему права [10, с. 18].

Завгородній В.А. вважає, що інституційну підсистему механізму імплементації рішень Європейського суду з прав людини складають суб'єкти, тобто органи державної влади, їх службові та посадові особи, які використовуючи необхідні правові засоби уповноважені вживати заходів індивідуального та загального характеру. Визначені законодавством суб'єкти імплементації рішень Європейського суду з прав людини можуть бути класифіковані за різними критеріями, а саме: 1) за характером компетенції: загальної (Уряд України, суди загальної юрисдикції); спеціальної (Мін'юст, Урядовий уповноважений у справах Європейського суду з прав людини); галузевої (міністерства, відомства); 2) за функціональним призначенням: суб'єкти координації (Уряд України, Мін'юст), суб'єкти комунікації (Урядовий уповноважений у справах Європейського суду з прав людини), суб'єкти забезпечення виплати компенсації (Державна виконавча служба, Державне казначейство України), суб'єкти моніторингу (Уповноважений парламенту з прав людини), суб'єкти нагляду (Комітет Ради Міністрів Ради Європи); 3) за місцем в системі суб'єктів імплементації рішень Європейського суду з прав людини: основні (парламент, Уряд, Мін'юст, Уповноважений у справах Європейського суду з прав людини, суди) та допоміжні (ГПУ, парламентський омбудсман, міністерства, ВНЗ України) [11].

В процесі наближення Європейського законодавства та імплементації рішень Європейського суду з прав людини до національної правової системи варто враховувати як суспільні так і державні інтереси. За своїм характером імплементаційні правовідносини є тривалими та носять багатосторонній характер, при цьому точна кількість уповноважених суб'єктів не визначена жодною державою. Такі правовідносини є відносинами активного типу, оскільки уповноважені державні органи зобов'язані вчинити певні дії з метою імплементації рішень Суду [12, с. 392].

Законодавство Європейського Союзу в усіх сферах є динамічним, а не сталим процесом. Міжнародно-правові документи не окреслюють механізму імплементації найновіших редакцій документів та не передбачаються процедуру залучення України до дискусії щодо найактуальніших питань у тій чи тій сферах. За таких умов Україна завжди «наздоганятиме» Європейський Союз та не матиме належного рівня імплементації законодавства. На підставі досвіду імплементації державами-членами, звітів Європейської Комісії, аналізу труднощів імплементації, виникнення нових обставин, практики Суду Європейського Союзу - законодавство Європейського Союзу постійно вдосконалюється. З'являються нові норми, директиви переглядаються, окремі директиви об'єднують у рамкові, застарілі положення зникають. В Україні мають завжди фіксуватися граничні межі на виконання її реформ. Європейський Суд повинен довгостроково підтримувати умови для стимулювання реальних, а не часткових чи косметичних реформ [13, с. 72].

**Висновки.** Процес наближення європейської судової практики до національного законодавства, а особливо рішень Європейського суду з прав людини є важливим етапом входження України в європейський простір. При цьому варто розуміти, що питання імплементації полягають не лише в справедливій компенсації та відновленні порушеного права. Воно повинно також передбачати шляхом модернізації окремих елементів національної правової системи механізм застосування прецедентного права. При цьому необхідно усвідомлювати, що процедура імплементації полягає лише в доповненні позитивною практикою українську правову систему, а не сліпе запозичення всіх складових європейського законодавства. Саме тому законодавець має звернути особливу увагу на юридичну техніку та технології під час застосування рішень Європейського суду з прав людини як ефективного засобу запровадження міжнародних стандартів в частині захисту прав і свобод людини.



**СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:**

1. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23 лютого 2006 року N 3477-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text>.
2. Шумик О.М., Федіна Н.В. Наближення національного законодавства України до права Європейського Союзу в питаннях захисту прав і свобод людини та громадянина. URL: <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/2302cde5-3116-451c-abe4-e482826c1e2c/content>.
3. Гулям У.Х. Імплементація практики Європейського суду з прав людини в діяльності судів України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. 2022. № 57. С. 108–114.
5. Дубовий Д.О., Страшнюк Т.Ю. Вплив прецедентної практики Європейського суду з прав людини на вітчизняну доказову діяльність захисника у кримінальному процесі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2020, Серія ПРАВО. Випуск 61, том 2. С. 103–106.
6. Мінченко Д.А. Види заходів щодо виконання рішень Європейського суду з прав людини в Україні. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 4. С. 596–601.
7. Гулям У.Х. Міжнародно-правові основи механізму імплементації рішень Європейського суду з прав людини до національної правової системи. *Journal «ScienceRise:JuridicalScience»*. 2021. № 4 (18). С. 31–35.
8. Кучук А.М. Європейський суд з прав людини як чинник удосконалення забезпечення людських прав в Україні. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 6. С. 51–55.
9. Ткаченко В.В. Окремі питання практики застосування рішень Європейського суду з прав людини в Україні. *Актуальні питання юриспруденції: теоретичний та практичний виміри: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Суми, 25-26 квітня 2018 року)*. У 2-х частинах. Частина 1. Суми, 2018. 304 с.
10. Кучук А.М., Пекарчук В.М. Вплив практики Європейського суду з прав людини на національне право: пропедевтичний аспект. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2022. Випуск 4 (45). С. 17–21.
11. Завгородній В.А. Структура механізму імплементації рішень Європейського суду з прав людини. URL: <https://lj.oa.edu.ua/articles/2018/n1/18zvazpl.pdf>.
12. Завгородній В.А. Функціональна підсистема механізму імплементації рішень Європейського суду з прав людини в Україні. *Захист прав людини: національний та міжнародноправовий виміри*: XIV Міжнародна науково-практична конференція «Від громадянського суспільства – до правової держави»: Збірник тез доповідей. – Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2018. – 750 с.
13. Француз А.Й., Лазебна К.Ю. Механізм адаптації законодавства України до правової системи Європейського Союзу. *Правничий вісник університету «КРОК»*. 2020. № 38. С. 66–76.
14. Бондарчук І. Досягнення діджиталізації адміністративного права України в контексті наближення до Європейського законодавства. *Право в умовах воєнного стану: проблеми та перспективи*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Тернопіль, 12 травня 2023 року. Ірпінь: Державний податковий університет, 2023. 179 с.
15. Чорномаз О.Б. Проблеми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journalpaper/2017/aug/5820/vnulpurn201684531.pdf>.
16. Фулей Т. Вплив практики Європейського Суду з прав людини на судову практику України: підходи та виміри. *Право України*. 2015. № 2. С. 98–112.
17. Аблязов Д.Е., Кузнецова Л.В. Міжнародно-правовий захист прав людини в умовах сучасних геополітичних викликів. *Захист прав людини в Україні: сучасний стан та перспективи вдосконалення*: збірник тез Науково-практичного круглого столу, присвяченого 75-й річниці проголошення Загальної декларації прав людини (м. Хмельницький, 8 грудня 2023 року). Хмельницький: Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2023. С. 6–7.